

Llengua pròpia, llengua bífida?

per Salem Zenia

Permeteu-me començar la meva intervenció amb una anècdota popular. Per comprovar si havia après les lliçons que li donava, el pare va enviar el seu fill al mercat amb l'encàrrec que comprés allò que ell considerés el més valuós o el més dolç. El fill va tornar del mercat amb una llengua de vaca. «Bé, fill meu —va dir el pare—, creus que la llengua és la cosa més dolça i la més valuosa?» «Sí, pare!» —va respondre el fill.

Un altre dia, el pare li va demanar que li portés del mercat la cosa més detestable, o la més fastigosa. El fill va comprar igualment una llengua de vaca. El pare, desconcertat, li va demanar una explicació. El fill va respondre que la llengua pot ser al mateix temps el nostre millor aliat i també el nostre pitjor enemic. El pare va acceptar la resposta amb molta filosofia, content de tenir un fill que aprenia bé les seves lliçons.

Si una llengua és tant un aliat com un enemic d'una altra llengua, significa que totes dues comparteixen el mateix àmbit geogràfic o polític; o, almenys, que comparteixen un lloc de confrontació simbòlica, com les llengües cooficials, per exemple.

El contacte entre les llengües, però, canvia d'una època a una altra, d'un sistema econòmic a un altre o d'un sistema polític a un altre. No obstant això, els homes de totes les èpoques han utilitzat les llengües dels altres, ja sigui per necessitat o per prestigi, sense que aquest ús creés necessàriament un conflicte. Però si qualsevol de les parts intenta dominar les altres, llavors la convivència es pot convertir de cop en una situació conflictiva. En un moment històric, dues llengües poden coexistir, i en un altre, arribar a crear tensions. La llengua pot reconèixer l'existència d'un conflicte, o bé camuflar-lo, però, en qualsevol cas, aquesta situació sempre provoca preocupacions, temors i incerteses existencials en els homes.

Haig d'afegir que els intents de dominació i de desposseïció comencen —i no és casual— en privar als altres de la seva llengua. Si no tinc el dret de dir ni el meu nom ni de designar l'espai o el territori que considero meu, no és aquesta la pitjor de les desposseïcions? Els estats, avui encara, manipulen l'onomàstica. Donar un altre nom a una persona i donar un altre nom a la seva terra és la millor manera de desposseir-lo de totes dues coses.

Reivindico la llengua pròpia en aquest sentit, la llengua que he heretat, de la mateixa manera que he heretat els gens i la manera de fer i de viure, i de veure el món que m'envolta. Som, la meua llengua i jo, un mateix ésser. Es tracta gairebé d'un organisme amb un nivell intern i un d'extern, la llengua crea el lligam entre el meu interior i l'univers de fora. És aquest jo que explico als altres, el meu jo interior que explica el meu jo exterior a través de la llengua. Perquè sempre hi ha el jo i l'altre, tot i que compartim la mateixa llengua.

Què és, doncs, una llengua pròpia? Una llengua s'estén des de l'entorn personal i familiar fins a l'àmbit «nacional». La llengua es diferencia d'un nivell a un altre. Per exemple, encara que es tracti d'una mateixa llengua, la llengua que utilitzem en el context familiar difereix de la llengua que es fa servir en un context social més ampli. Podríem tenir més d'una llengua pròpia? La llengua materna és necessàriament la llengua pròpia i, a més, l'única llengua pròpia? Es pot adoptar una llengua diferent i convertir-la en llengua pròpia, com va passar, per exemple, amb el francès pastat, criollat, de les antigues colònies? Molts escriptors i artistes francòfons van reclamar aquest francès «incomprensible», allunyat de la llengua francesa, diguem-ne «acadèmica», com una llengua pròpia, almenys en la literatura de ficció. Els exemples abunden.

El contacte amb les altres llengües ha enriquit l'amazic en gran manera: la llengua amaziga ha conviscut amb la llengua púnica i llatina en l'antiguitat i, des de l'alta edat mitjana, amb les llengües parlades al Sahel. I en els temps moderns, ha estat en contacte constant amb l'àrab i el francès. Tanmateix, amb la demanda social d'un reconeixement institucional de l'amazic dins dels estats del nord d'Àfrica va néixer també la tendència de depurar la llengua, defensada encara avui per molts activistes. Es parla de l'amazic com d'una llengua bruta, plena de manlleus. És absolutament necessari netejar-la, substituir tots els mots prestats i fer una mena de cacera de paraules impròpies. Es rebutgen fins i tot paraules que, de fet, provenen de l'amazic, però que han estat adoptades per una altra llengua i ara tornen en una altra forma o en un altre sentit. Els puristes pensen que és preferible inventar una paraula, encara que no compleixi les normes de la llengua, perquè des d'aquest punt de vista cal sobretot bandejar tot el que s'assembli a una altra llengua, especialment si aquesta altra llengua és una llengua amb la qual l'amazic comparteix l'espai, com el francès —i sobretot l'àrab. Cada vegada, però, es fa més evident que el preu d'aquesta «neteja» és molt alt.

La llengua amaziga va iniciar tard la normalització i el desenvolupament. El procés queda enterbolit pel fet que encara avui cada interlocutor vol construir només el seu propi idioma, conservar el seu propi accent... Cadascú vol veure-hi reflectit el seu fonema, la seva particularitat, el seu so particular per apropiarse de la llengua i fer valer només la seva variant. Es tracta d'una llengua destinada absolutament al propi ús, i si ja es divulga, llavors, ha de ser sense consentir pràcticament cap canvi. El problema, aplicat a nivell estatal (a les institucions que estan encarregades de promoure la llengua), significa que es mantenen o s'enforteixen expressament les divisions falses, que van des de la grafia fins a l'elecció del vocabulari. La diferenciació correspon a criteris polítics, ideològics i, a vegades, ètnics. Aquestes divisions es fomenten per retardar l'aparició d'un estàndard «comú», supradialectal, que podríem anomenar llengua pròpia i que es podria enfrontar amb èxit a les altres llengües poderoses i al seu enorme afany d'assimilació.

Un d'aquests idiomes voraçs és el dialecte àrab, anomenat daridja. En algunes regions amazigues, sovint bilingües, la gent passa amb una gran facilitat de l'amazic al daridja. El daridja és el preferit com a llengua vernacle i de comerç, i està guanyant cada vegada més terreny. En canvi, la llengua dels berbers es limita cada cop més a l'entorn familiar. Fins i tot la seva introducció en el sistema educatiu, que en algunes regions és un fet, s'inscriu dins una perspectiva de fracàs. Els ideòlegs panarabistes han consentit l'ensenyament en la seva llengua només perquè els amazics abaixessin la guàrdia i acceptessin deixar-se arabitzar més fàcilment. Encara que el dialecte àrab no és reconegut ni recolzat, les autoritats encoratgen aquesta tendència de l'absorció de l'amazic dins el dialecte àrab del daridja perquè afavoreix la ideologia araboislàmica. A les regions frontereres, on l'amazic i el daridja se solapen, per raons de prestigi i de promoció social el daridja no para d'enfortir-se i de guanyar terreny, mentre que l'amazic ha anat decreixent des de fa tretze segles.

Molts observadors se centren en l'àrab clàssic, que és l'única llengua oficial, com a «amença» per a les llengües indígenes i vernacles. Però ja que és present només en l'àmbit de l'elit i dels mitjans de comunicació, el veritable perill prové del daridja, justament. En alguns moments de la nostra llarga

lluita per la identitat i la democràcia, vam reivindicar el daridja al costat de l'amazic perquè fos reconegut i tingués el suport de l'Estat. Vam ser nosaltres qui vam reclamar el reconeixement d'aquest dialecte àrab —en lloc dels parlants de l'àrab— per demostrar que la nostra lluita no va contra els altres, sinó que lluitem per la democràcia. Aquest suport va ser també una estratègia per guanyar el recolzament dels parlants de l'àrab per la lluita dels amazics (sobretot a la Cabília) en pro d'un Estat democràtic i secularitzat. Aviat, però, va quedar clar que l'estratègia era equivocada.

Els parlants de l'àrab són la majoria, però no reclamen el seu idioma. Ells simplement gaudeixen de la condició simbòlica de l'àrab clàssic, que és l'idioma oficial de l'Estat. El daridja s'acosta cada dia més, semànticament i simbòlicament, a l'àrab clàssic en un dels més vells somnis dels defensors del panarabisme de restaurar l'àrab brut i desfigurat pel colonialisme, que es va convertir en daridja. En realitat, però, el daridja no té res a veure amb l'àrab clàssic.

Els defensors de la diversitat humana i lingüística ens aflagim quan sentim a parlar que, en algun lloc, ha mort l'última persona d'un grup ètnic determinat, i amb ella ha desaparegut una altra llengua. Alguns grups humans i algunes llengües, però, es neguen a acceptar el fatalisme, es neguen a desaparèixer i rejuvencen.

Hi ha científics que conclouen massa precipitadament, quan diuen que una llengua o un dialecte estan en perill d'extinció. Tracten de convèncer-nos de la inutilitat de la nostra reivindicació perquè la llengua desapareixerà de totes maneres. La ciència afegeix, així, aigua al molí dels que folkloritzen les llengües per tal d'explotar millor i més fàcilment els seus territoris. Per a aquests científics, la llengua significa només un objecte d'estudi. No els importa si una llengua sobreviu o desapareix, és només una papallona més en la seva extensa llista de col·leccionista.

Les tribus amazòniques, i també el poble tuareg del Sahel, denuncien les males pràctiques de les companyies multinacionals que les foragiten de les seves terres i les dispersen en totes direccions. I després d'aquesta intervenció malintencionada, s'afanyen a dir que la seva llengua està en perill o bé completament extingida.

Trobada Internacional del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics del PEN Internacional, Barcelona, 18 de juny 2010